

FM, TM Mari Leppänen
Herätysliikkeetkö kirkon äänenä?

Viimeisten vuosien aikana lestadiolaisuus on ollut poikkeuksellisen voimakkaan mediahuomion kohteena. Keskustelu on vaikuttanut myös ihmisten kuvaan kirkosta.

Muutama sana liikkeen historiasta

Lestadiolaisuus on herätysliike, joka sai nimensä Lapissa kirkkoherrana toimineen Lars Levi Laestadiuksen (1800–1860) mukaan. Tämä tiedemies ja kasvitieteilijä, pappi ja herätysaarnaaja ei itse ajatellut perustavansa herätysliikettä, vaan toimi kirkon pappina kirkossa. Kuitenkin hänen julistuksen pohjalta syntyi herätysliike, joka on pohjoismaiden suurin ja levinneisyydeltään laajin ja kansainvälinen.

Lestadiolainen liike on hajaantunut useita kertoja ja tällä hetkellä Suomessa toimii yhdeksän itsenäistä suuntausta. Suurin ryhmä on vanhoillislestadiolaisuus, joita on eri arvioiden mukaan noin 100 000. Tässä puheenvuorossa huomion kohteena on vanhoillislestadiolaisuus.

Vanhoillislestadiolaisuus modernisoitui 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, kun se alkoi organisoitua ja yhtenäistää toimintaansa, perustettiin Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys (SRK).

Merkittäviä murroskohtia liikkeen historiassa ovat olleet 1960-luvun hajaannus, jolloin liikkeestä irtautui suuri määrä pappeja ja

maallikoiden voima liikkeessä kasvoi. Toiseksi yhteiskunnallinen murros 1970-luvulla vaikutti voimakkaasti lestadiolaiseen herätysliikkeeseen. Tuolloin liike reagoi voimakkaasti yhteiskunnan modernisaatioon ja kirkon maallistumiseen. Tilanne kärjistyi ns. hoitokokouksissa. Samanaikaisesti liikkeessä panostettiin voimakkaasti lapsi- ja nuorisotyöhön; herätyskristillisuus muuttui vähitellen kasvatuskristillisyydeksi, rakennettiin rauhanyhdistyksiä ja liikkeen yhtenäinen tapakulttuuri vahvistui. 1970-luvulta alkaen liike on ollut toiminnaltaan aikaisempaa keskusjohtoisempaa.

Naiset vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen äänenä

Viime vuosien liikkeestä käytävän julkisen keskustelun ja mediahuomion keskiössä ovat olleet naiset. On puhuttu niin ehkäisystä, naisten asemasta liikkeessä ja liikkeen johdossa sekä naispappeudesta.

Naisen asema ja rooli lestadiolaisessa herätysliikkeessä on vaihdellut liikkeen 150-vuotisen historian aikana. Monet tutkijat katsovat, että lestadiolaisnaisen asema oli 1800-luvulla edistysellinen. Laestadiusta pidetään emansipatorisena (Kristina Nilsson) ja hänen jumalakuvaansa feminiinisenä (Markku Ihonen). Lestadiolaisuuden nähdään syntyneen naisten protestiliikkeenä ja tutkijat ovat sitä mieltä, että naisilla oli lestadiolaisuudessa 1800-luvulla merkittävä rooli: he vaikuttivat keskeisesti liikkeen leviämiseen ja vakiintumiseen (Seppo Lohi ja Pekka Raittila). Liikkeen historiasta tunnetaan myös naisia, jotka saarnasivat. Tiedetään myös, että silloinen liikkeen johtohahmo Juhani

Raattamaa asettui puolustamaan naisten saarnatoimintaa. Kirkon johdon toimesta naisten aktiivista roolia paheksuttiin ja se oli lahkolaisuuden merkki.

Mitä sitten tapahtui?

Liikkeen vakiintuessa naisten rooli kapeni ja organisoitunut johto oli alusta asti miesten käsissä. Herätysliikkeille tyypilliseen tapaan, liikkeestä riisuttiin naisjohtoisuus ja ekstaattisuus (Ilkka Huhta). Naisista tuli palvelijoita ja kuulijoita. Liike kirkollistui.

Liikkeen historiakuvasta naisten aktiivinen rooli pyyhittiin pois. Tutkimus on keskittynyt miehiin ja se on ollut enimmäkseen miesten kirjoittamaa. Tutkimuksissa on naisten asemasta myös kiinnostavia ristiriitaisuuksia, jotka paljastavat historiantutkijoiden tulkinnan problematiikkaa. Toiset näkevät naisten roolin liikkeen historiassa merkittävänä, toiset väheksyvät sitä. Tutkimusten kysymyksenasetteluun on vaikuttanut niin tutkijan sukupuoli kuin henkilökohtainen suhde herätysliikkeeseen. Tutkimusten kautta luotiin naiskuvaa, johon naisten aktiivinen rooli ei sopinut.

Lestadiolaisen liikkeen itseymmärryksestä naisten aktiivista roolia 1800-luvulla ei ole juuri tunnettu. Sitä ei käsitellä liikkeen vuosikirjoissa yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Tilannetta kuvaa hyvin se, että vuonna 2010 julkaistu liikkeen historiakirja ei mainitse ainoatakaan naista myyttisen Lapin Marian lisäksi osuudessa, joka käsittelee 1800-lukua. Naisten roolia liikkeessä ja kirkossa 1900-luvulla on tutkittu vain vähän.

2000-luvun murros

Tuoreessa Hanna Salomäen laajaan kyselyaineistoon perustuvassa herätysliiketutkimuksessa lestadiolaisuus näyttäytyi poikkeuksellisen yhteneväisenä ja yksimielisenä herätysliikkeenä. Myös liikkeen julkinen puhe sekä median ylläpitämä kuva on näyttänyt kuvaa yksituumaisesta herätysliikkeestä. 2000-luvulla liikkeen kasvot ovat kuitenkin monipuolistuneet. Yhtenäisen pinnan alla on elänyt ja elää monenlaisia todellisuksia.

2000-luvun murros näkyy keskustelukulttuurin muutoksena. Nuorilta polvilta puuttuu 1970-luvun kriisin kokemukset. He ovat kasvaneet avoimeen vuorovaikutukseen, joka on erilainen kuin herätysliikkeessä vallinnut keskustelukulttuuri. Uudenlaisien ympäristön ja mahdollisuuden keskusteluille on antanut verkko. Internetin avoin keskustelukulttuuri on haastanut liikkeessä käytävää keskustelua sekä vallitsevan auktoriteettijärjestelmän. Vanhoillislestadiolaiset osallistuvat aktiivisesti verkkokeskusteluihin, ja ihmiset arvioivat ennen kokemattomalla tavalla liikkeen oppia ja käytäntöjä. Verkko toimi peilinä niin Päivämies-lehdelle kuin saarnoille. Internetin kautta yksimielisenä pidetty joukko näyttäytyy moniäänisenä.

Keskustelujen keskiössä on ollut patriarkaalisten rakenteiden murtuminen, nainen, naisten asema liikkeessä ja naisten pappeus, joka on jakanut kirkon perinteisiä herätysliikkeitä. Kun naisten pappeudesta kirkolliskokouksessa päätettiin, lestadiolaiset olivat kiivaita naispappeuden vastustajia. Vuonna 1985 liikkeen johto arvioi, että lestadiolaiset eivät tulisi boikotoimaan yksittäisiä

naispappeja, mutta välttelisivät tilaisuuksia, joissa naispappi olisi mukana. Kiivaista vastustajista tuli kuitenkin nopeasti hyvän yhteistyön ja mutkattoman työotteen kannattajia. Kielteisesti naispappeuteen suhtautuvan opin ja hyvin toimivan käytännön jännitteessä kasvoi vähitellen liikkeen piirissä myös myönteisesti naispappeuteen suhtautuvien linja, joka tuli näkyväksi ja tunnistettiin vasta 2000-luvun keskusteluissa. 2000-luvulla liikkeen piiristä tulevia naisia on vihitty papeiksi. Myönteisesti naispappeuteen suhtautuneet miehet ovat menettäneet saarnaioikeutensa. Lähivuosina nähdään, millaiseksi liikkeen kanta muotoutuu. Ja miten kirkossa tähän kaikkeen suhtaudutaan: miten käy nuorille pappisvihkimystä anoville miehille, jos heiltä edellytetään naisten pappeuden vastustamista?

Lasten seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva keskustelu taas on haavoittanut liikettä ja vienyt luottamusta liikkeen johtoon. Lestadiolaisen uskontulkinnan keskiössä on korostus lapsen uskosta. Liikkeen ominaispiirre on lasten suuri määrä. Näihin molempiin iski hyväksikäyttökeskustelu, joka paljasti, että myös liikkeen puhujissa ja vallankäyttäjissä on ollut hyväksikäyttäjia. Vanhoillislestadiolainen liike on myös tarjonnut kipeälle asialle peilin, joka koskee toki muitakin yhteisöjä.

Liikkeen murrosta kuvaa hyvin myös Pauliina Rauhalan Taivaslaulu – kirjan suosio. Se avaa ikkunan suljettuna pidettyyn herätysliikkeeseen ja auttaa ymmärtämään uskonnollisen yhteisön dynamiikka. Kirja on avannut keskustelua, mutta luultavasti myös muuttaa liikettä sisältä enemmän kuin arvaamme:

ehkäisemättömyys on ollut keskeinen osa lestadiolaista identiteettiä, se koskettaa useimpia liikkeen jäseniä.

Miltä näyttää liikkeen tulevaisuus?

Vanhoillislestadiolainen herätysliike on elinvoimainen. Joka viikko tuhannet ihmiset kokoontuvat eripuolilla Suomea seuroihin. Liikkeeseen liittyy paljon hyvää yhteisöllisyyttä. Se liittyy yhteen eri sukupolvia, antaa elämään merkityksiä ja luo maailmanjärjestyksen ja siirtää suomalaista hengellisyyttä uusille sukupolville.

Mutta mitä liikkeelle tapahtuu käynnissä olevan murroksen keskellä? Miten säilyttää oma vahva identiteetti, kun muuttumattomina pidetyt asiat muuttuvat? On mahdollista, että liike sulkeutuu entisestään, mutta todennäköisempää on avautuminen ja kirkollistuminen. Liike on muuttunut ja muovautunut historiansa aikana ennekin. Maallikkoliikkeessä tullaan kyllä keskustelemaan liikkeen ”kirkollisuudesta”, kun puhutaan naisten pappeudesta, homoseksuaalisuudesta ja kirkon avioliittokäsityksestä sekä liikkeen seurakuntaopista. Vaikka vanhoillislestadiolaiset eivät ole kirkon priimuksia jumalanpalvelusaktiivisuudessa tai raamatunlukemisessa, on sekä työntekijöissä että päättäjissä paljon liikkeen piiristä tulevia. Päättäjinä toimivien ääni ei ehkä ole kuuluva, mutta vaikuttava se on.